

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

УДК 343.132(4)

Єфименко І. М. – кандидат юридичних наук, фахівець II категорії відділення соціально-гуманітарної роботи навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ТАЄМНИЦЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Досліджено наукові підходи до визначення поняття «таємниця досудового розслідування», на підставі яких запропоновано авторське тлумачення цього терміна. Розглянуто відомості, які містять таємницю досудового розслідування. Доведено фрагментарність норм кримінально-процесуального законодавства окремих європейських держав щодо порядку розголошення таємниці досудового розслідування.

Ключові слова: таємниця досудового розслідування, кримінально-процесуальне законодавство, кримінальне судочинство, органи досудового розслідування.

Ефективність діяльності правоохоронних органів щодо розкриття та розслідування злочинів залежить від низки факторів, які у процесуальному законодавстві різних країн мають спільні ознаки. Актуальною в цьому контексті постає проблема необґрунтованого розголошення даних, отриманих слідчими органами під час досудового розслідування.

Незаконне розголошення зазначеної інформації не лише може обмежити повноту й об'єктивність процесу встановлення істини в кримінальному судочинстві, а й призвести до негативних наслідків для його учасників. Таким чином, збереження інформації, отриманої під час досудового розслідування, є одним з основних обов'язків учасників кримінального судочинства.

Аспектам дослідження аналізованого питання присвятили свої праці О. Б. Антопольський, Ю. П. Аленін, М. І. Бажанов,

М. Ю. Барщевський, В. П. Бахін, І. Л. Бачило, Т. В. Варфоломєєва, Д. П. Ватман, О. Ф. Жигалов, З. З. Зінатуллін, А. Ф. Коні, В. А. Копилов, М. Ю. Костенко, С. В. Кузьмін, І. І. Кучеров, В. М. Лопатін, І. Л. Петрухін, М. А. Погорецький, В. І. Сліпченко, І. В. Смолькова, М. С. Строгович, С. І. Суслова, А. В. Торшин, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько та ін.

Безсумнівно, науково-теоретичні розробки зазначених авторів мають важливе значення, проте здебільшого вони стосуються дослідження таємниці досудового розслідування в контексті кримінально-процесуального законодавства конкретної держави. В англосаксонському процесуальному законодавстві до моменту, коли підозрюваному в суді не буде пред'явлено звинувачення, проведення досудового розслідування не регламентовано в законодавчих актах. Воно має на меті збирання сторонами обвинувачення та захисту необхідної для надання в суді інформації. Таким чином, судовий розгляд зводиться до процесуального спору, під час якого сторона обвинувачення надає докази вини обвинуваченого, а захисту – спростовує або пом'якшує покарання підзахисного. Суд виконує роль своєрідного арбітра, до обов'язків якого належить дотримання порядку в залі судового процесу, а також законності під час реалізації його відповідних стадій. Тому поняття «таємниця досудового розслідування» в країнах, де функціонує система прецедентного права, не вживають, однак його застосовують у кримінальному процесі держав романо-германської правової системи.

Системний аналіз кримінально-процесуального законодавства окремих європейських держав дає підстави констатувати, що процес доказування спрямований на отримання, вивчення, зберігання, оцінювання та використання необхідної для встановлення істини інформації, яку прийнято називати доказами. Отже, одним із чинників ефективності розкриття злочинів є своєчасне використання та належне зберігання інформації, отриманої під час проведення досудового розслідування. На думку Г. Ф. Горського, інформація є не лише зброєю у протидії злочинності, а й основним інструментом профілактичної роботи слідчого апарату [1, с. 14–15]. Також цікавою є позиція професора Ю. П. Аленіна, згідно з якою гарантувати успіх розслідування в кримінальному процесі може

дотримання учасниками слідчих дій вимог щодо неприпустимості розголошення даних досудового розслідування. У процесі проведення останнього можуть бути отримані відомості, розголошення яких не виправдане до певного моменту з тактичних та інших міркувань [2, с. 58].

Отже, під час проведення досудового розслідування слідчий систематично збирає необхідну для встановлення істини інформацію, отримуючи її з різних джерел. Зібрані відомості для подальшого використання потребують максимального збереження від незаконного розголошення, що на практиці та в юридичній літературі називають таємницею досудового розслідування (слідча таємниця, таємниця слідства, таємниця розслідування тощо).

Аналізуючи поняття таємниці досудового розслідування, необхідно зауважити, що цей термін не використано в нормах кримінально-процесуального законодавства деяких країн Східної (Російська Федерація, Україна, Білорусь, Литовська Республіка) та Західної Європи (Федеративна Республіка Німеччина, Франція). Процесуальне законодавство зазначених держав визначає лише неприпустимість для учасників кримінального судочинства без відповідного дозволу розголошувати дані досудового розслідування, попереджаючи про кримінальну відповідальність за порушення цих обов'язків.

Згідно з визначенням, запропонованим В. І. Галаганом, інформацію, одержану в процесі проведення досудового розслідування, вважають конфіденційною. Оскільки її використовують під час проведення процесуальних дій, спрямованих на встановлення істини у справі, то передчасне розголошення не може бути виправданим без відповідного дозволу працівників, які здійснюють досудове розслідування [3, с. 172].

Іншу позицію обстоюють І. Л. Петрухін і З. В. Макарова, які таємницею досудового розслідування вважають професійною таємницею [4, с. 15; 5], що загалом відповідає законодавству деяких європейських держав. Так, згідно зі ст. 11 Кримінально-процесуального кодексу (КПК) Франції, на кожного суб'єкта кримінального судочинства покладено обов'язок зберігати від незаконного розголошення отриману під час проведення досудового розслідування інформацію, яку законодавець визначає як професійні таємниці.

У правовій науці виокремлюють певні критерії, наявність яких дає підстави вважати інформацію професійною таємницею, а саме:

1) таку інформацію довірено або вона стала відома особі виключно під час виконання професійних обов'язків;

2) така особа не має перебувати на державній або муніципальній службі;

3) поширення цієї інформації регулюють норми закону, а незаконне її розголошення може зашкодити правам і законним інтересам довірителя;

4) зазначена інформація не може містити відомостей, що є державною таємницею [6, с. 538].

Таким чином, з огляду на те, що суб'єктом, на якого покладено обов'язок не допускати розголошення даних досудового розслідування, може бути будь-хто з учасників кримінального судочинства і що така інформація може містити відомості, які належать до інших видів інформації з обмеженням доступом (окрім державної таємниці), на нашу думку, поняття «таємниця досудового розслідування» слід трактувати як інформацію (відомості або дані), отриману під час проведення досудового розслідування, незаконне розголошення якої може негативно позначитися на перебігу та результатах слідства та нашкодити правам і законним інтересам його учасників.

Системний аналіз кримінально-процесуального законодавства європейських держав дає підстави стверджувати, що значна кількість норм щодо цього питання різняться. Не стали винятком і положення, які регулюють порядок розголошення учасниками кримінального судочинства даних досудового розслідування. Наприклад, у ст. 161 КПК України зазначено, що право на розголошення таємниці досудового розслідування, крім прокурора і слідчого, мають також органи дізнання. Законодавство Республіки Білорусь визначає, що прокурор не наділений таким правом (ст. 198 КПК Республіки Білорусь), а відповідно до ст. 222 КПК України до обов'язків останнього належить також процесуальний контроль за досудовим розслідуванням.

Істотні відмінності від зазначених нормативно-правових актів мають положення кримінально-процесуального законодавства Литовської Республіки, згідно з яким правом на проведення досудового розслідування за кримінальними провадженнями наділені органи прокуратури. З огляду на цю обставину, надання

дозволу щодо розголошення таємниці досудового розслідування має тільки прокурор і лише в певному обсязі (ст. 177 КПК Литви).

Це положення закріплено і в нормах міжнародного європейського законодавства. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року, важливим обов'язком працівників правоохоронних органів (зокрема тих, хто здійснює розслідування) визначає повагу та захист прав і гідності людини, збереження в таємниці конфіденційної інформації, яка їм стає відома у процесі службової діяльності, якщо інтереси правосуддя не вимагають іншого, нетерпимість до будь-яких дій, що передбачають нелюдяні методи, які принижують гідність людини тощо [7, с. 238].

Аналогічні принципи визначено в ст. 12 Загальної декларації прав людини. У ній зазначено, що ніхто не має права втручатися в особисте та сімейне життя, а також псувати репутацію людини і громадянина. Схожі норми є в Міжнародному пакті про громадянські та соціальні права (ст. 12) і Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 8).

Відповідно до визначальних принципів міжнародного права, ніхто не може зазнавати втручання в його особисте й сімейне життя, крім випадків, передбачених законом, задля гарантування національної безпеки, економічного добробуту і прав людини.

Доходимо висновку, що таємниця досудового розслідування охоплює відомості: по-перше, про сам злочин (час, місце тощо); по-друге, конфіденційного або таємного характеру (таємниця особистого і сімейного життя тощо). У зв'язку із цим, кримінально-процесуальне законодавство європейських держав установило обов'язок суб'єктів, які проводять розслідування, попереджати учасників кримінального судочинства про неприпустимість розголошення таємниці досудового розслідування, а також про кримінальну відповідальність за невиконання зазначених зобов'язань.

Однак у деяких нормах кримінально-процесуального законодавства європейських держав положення щодо порядку надання дозволу працівникам органів досудового розслідування розголошувати таємницю досудового розслідування є досить фрагментарними. Зокрема, у кримінальному процесуальному законодавстві України немає положень щодо розголошення

таємниці досудового розслідування, яка містить відомості про особисте життя людини (ст. 222 КПК України).

У цьому контексті варто проаналізувати кримінально-процесуальне законодавство Федеративної Республіки Німеччина, де інформацію, яка належить до таємниці досудового розслідування, розподіляють на таку, що стосується безпосередньо розслідування або ж приватних осіб. Порядок розголошення зазначеної інформації також має різну форму, що залежить від суб'єкта (державний службовець або приватна особа), якому надають ці відомості (ст. 474–477 КПК Федеративної Республіки Німеччина). Відповідно до КПК цієї країни, особисті дані учасників кримінального судочинства можуть бути надані тільки посадовим особам або особам, які беруть на себе спеціальні зобов'язання щодо нерозголошення або передання їх третім особам. Надання зазначеної інформації працівниками органів досудового розслідування можливе лише в письмовій формі. Також у законі зазначено, що розголошення таємниці досудового розслідування заборонено в разі, якщо це може негативно позначитися на досягненні мети кримінального судочинства або суперечить нормам як федерального законодавства, так і законодавства федеральних земель.

Докладні положення можна знайти і в інших КПК країн континентальної Європи. Наприклад, у законодавстві Республіки Білорусь відомості, що стосуються таємниці досудового розслідування, можуть бути розголошені лише з дозволу слідчого або дізнавача і тільки у визначеному обсязі, якщо таке розголошення не суперечить інтересам досудового розслідування та не пов'язано з порушенням прав і законних інтересів учасників кримінального процесу (ст. 198 КПК Республіки Білорусь).

Згідно із процесуальним законодавством Франції, розголошення таємниці досудового розслідування допустимо, коли закон не передбачає іншого, а також у разі, якщо такі дії завдадуть шкоди правам на захист (ст. 11 КПК Франції). У кримінально-процесуальному законодавстві Литовської Республіки зазначено, що відомості, які стосуються досудового розслідування, можна розголошувати з дозволу прокурора виключно у визначений ним час. Однак, згідно зі ст. 177 КПК Литви, заборонено розголошувати відомості про неповнолітніх.

Таким чином, норми кримінально-процесуального законодавства європейських держав різняться щодо питання

розголошення таємниці досудового розслідування. Відомості, які належать до зазначеного виду таємної інформації, можуть містити дані конфіденційного характеру (інформацію про людину), а також відомості, що стосуються таємниць її особистого та сімейного життя. Таємницю досудового розслідування можуть розголосити або дати дозвіл на розголошення, якщо на це є згода власника вказаної інформації (тільки в тих межах й обсязі, в якому останній вважатиме це можливим і достатнім). Дозвіл надають письмово у формі заяви з підписом власника цих відомостей. Посилена увага до цього виду інформації зумовлена тим, що захист сфери приватного та сімейного життя громадян є одним з найважливіших завдань будь-якої розвиненої держави.

Відомості, які стосуються матеріалів кримінального провадження і не є особистою інформацією про людину, можуть бути розголошені тільки з дозволу особи, яка провадить розслідування, за умови надання згоди прокурора як єдиного суб'єкта кримінального судочинства, що відповідає за законність проведених процесуальних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горский Г. Ф. Научные основы организации и деятельности следственного аппарата в СССР : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Г. Ф. Горский. – М., 1973. – 33 с.
2. Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий / Ю. П. Аленин. – Кировоград : Центр.-укр. изд-во, 2002. – 264 с.
3. Галаган В. І. Конфіденційна інформація: поняття, зміст і значення в кримінально-процесуальній діяльності ОВС / В. І. Галаган // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1999. – № 1. – С. 168–174.
4. Петрухин И. Л. Личные тайны (человек и власть) : монография / И. Л. Петрухин. – М. : Ин-т государства и права РАН, 1998. – 232 с.
5. Макарова З. В. Гласность уголовного процесса (концепция и проблемы развития) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Макарова Зинаида Валентиновна. – Екатеринбург, 1996. – 44 с.

6. Бачило И. Л. Информационное право : учебник / И. Л. Бачило, В. Н. Лопатин, М. А. Федотов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 789 с.

7. Забезпечення органами внутрішніх справ міжнародно-правових стандартів прав людини при охороні громадського порядку. Науково-практичний, документально-джерельний і навчально-методичний комплекс : у 3 ч. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, Ю. С. Шемшученко. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – Ч. 2, 3. – 584 с.

REFERENCES

1. Gorskii, H.F. (1973). Nauchnye osnovy organizatsii i deiatelnosti sledstvennogo apparata v SSSR [Scientific foundations of the organization and activities of the investigative apparatus in the USSR]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
2. Alenin, Yu.P. (2002). *Protsessualnye osobennosti proizvodstva sledstvennykh deistvii* [Procedural features of the production of investigative actions]. Kirovograd: Tsentr.-ukr. izd-vo [in Russian].
3. Halahan, V.I. (1999). Konfidentsiina informatsiia: poniattia, zmist i znachennia v kryminalno-protsesualnii diialnosti OVS [Confidential information: concept, content and significance in the criminal procedure of the ATS]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav Ukrainy, Bulletin of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine*, 1, 168-174 [in Ukrainian].
4. Petrukhin, I.L. (1998). *Lichnye tainy (chelovek i vlast)* [Personal secrets (man and power)]. Moscow: In-t gosudarstva i prava RAN [in Russian].
5. Makarova, Z.V. (1996). Glasnost ugolovnogo protsesssa (kontseptsii i problemy razvitiia) [The publicity of the criminal process (concept and problems of development)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ekaterenburg [in Russian].
6. Bachilo, I.L., Lopatin, V.N., & Fedotov, M.A. (2001). *Informatsionnoe pravo* [Information law]. St. Petersburg: Yurid. Tsentr Press [in Russian].
7. Rymarenko, Yu.I., Kondratiev, Ya.Yu., & Shemshuchenko, Yu.S. (Eds.). (2001). *Zabezpechennia orhanamy vnutrishnikh sprav mizhnarodno-pravovykh standartiv prav liudyny pry okhoroni hromadskoho poriadku. Naukovo-praktychnyi, dokumentalno-dzherelnyi i navchalno-metodychnyi kompleks* [Provision of international legal standards of human rights by law enforcement bodies in the protection of public order. Scientific-practical, documentary-source and educational-methodical complex]. (Parts 1-3). Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 09.03.2017